

KS. KRZYSZTOF SMYKOWSKI
Katedra Bioetyki Teologicznej KUL
e-mail: krzysztof.smykowski@kul.pl
DOI: <http://dx.do.org/10.18290/rt.2019.66.3-13>

WOKÓŁ SPORU O PRAWA ZWIERZĄT

ELŻBIETA BUCZEK, MICHAŁ JÓZWIĄK, *Eksperymenty na zwierzętach. Czy istnieją „prawa zwierząt”?* Wydawnictwo Św. Stanisława BM, Kraków 2018, ss. 95.

Ostatnie lata są czasem coraz większego zainteresowania statusem zwierząt oraz relacją i powinnościami człowieka względem innych istot żywych. To zainteresowanie owocuje działalnością licznych organizacji filoanimalistycznych stawiających przed sobą różne cele związane z ochroną lub poprawą dobrostanu zwierząt oraz powstawaniem stosunkowo licznych publikacji naukowych i popularnonaukowych. Równocześnie należy zauważyć wciąż obecne w Polsce liczne przejawy okrucieństwa wobec zwierząt, które skłaniają szerokie grupy społeczne do formułowania słusznych żądań surowszej penalizacji tego typu zachowań.

W tę dyskusję wpisuje się książka autorstwa Elżbiety Buczek i Michała Józwiaka pt. *Eksperymenty na zwierzętach. Czy istnieją „prawa zwierząt”?*, wydana w serii „ABC Bioetyki” pod redakcją uznanego bioetyka ks. dra hab. Andrzeja Muszali, prof. UPJPII. Została ona podzielona na dwie zasadnicze części, które zostały opracowane przez poszczególnych autorów. Pierwsza z nich jest poświęcona zagadnieniu eksperymentów medycznych. Druga porusza tematykę prawnej ochrony zwierząt, starając się także odpowiedzieć na tytułowe pytanie, czy istnieją prawa zwierząt?

Zagadnienie doświadczeń na zwierzętach zostało opracowane przez Elżbietę Buczek. W tym miejscu autorka podejmuje się analizy kilku kwestii szczegółowych, których wybór należy uznać za słuszny. Swoje rozważania rozpoczyna od przedstawienia krótkiego zarysu historycznego, sięgając do czasów starożytnych, kiedy to miały miejsce pierwsze wiwisekcje wykonywane między innymi przez Alkmeona z Krotonu czy Galena z Pergamonu. Zaowocowały one między innymi odkryciem zasad funkcjonowania układu oddechowego i pokarmowego oraz stworzeniem obrazu ludzkiej anatomii. Przedstawiony został ponadto dalszy rozwój praktyki eksperymentalnej. Szczególnie dużo uwagi poświęcono XIX wiekowi i postaci Claude’a Bernarda. Jest to całkowicie zasadne, gdyż jego wkład w dziedzinę, będącą przedmiotem opracowania, jest nie do przecenienia.

W kolejnej części zostało opisane znaczenie i wykorzystanie zwierząt w nauce, medycynie i gospodarce. Czytelnik zostaje wprowadzony tym samym w najważniejsze rodzaje prowadzonych prac badawczych oraz zaznajomiony z głównymi pojęciami

mi. Istotnym walorem jest przywołanie najważniejszych osiągnięć ostatnich lat, które stały się udziałem zarówno polskich, jak i zagranicznych zespołów badawczych. Pewien niedostatek budzi w tym miejscu brak odwołań do danych publikowanych corocznie przez Krajową Komisję Etyczną do Spraw Doświadczeń na Zwierzętach, których uwzględnienie pozwoliłoby na nakreślenie skali analizowanego zjawiska w Polsce.

Przytoczenie najważniejszych danych stanowi wstęp do oceny najczęstszych zarzutów formułowanych wobec eksperymentów na zwierzętach. Autorka w sposób kompetentny potrafiła dokonać wyboru najważniejszych z nich oraz podjęła udaną próbę zmierzenia się z nimi. Wskazała na niewystarczalność badań z użyciem hodowli komórkowych i tkankowych oraz na konieczność prowadzenia testów na zwierzętach mimo istotnych różnic genetycznych pomiędzy nimi a człowiekiem. To z kolei umożliwiło płynne przejście do podjęcia kwestii statusu moralnego zwierząt i związanej z nim oceny doświadczeń. Spośród pięciu najważniejszych modeli relacji ludzi do zwierząt za najbardziej wyważony należy uznać model chrześcijański, który może być także zaakceptowany przez ludzi niewierzących. Dopełnieniem tego jest przytoczenie opinii Jeana Bernarda uważającego, że kluczowy dla ostatecznej oceny eksperymentów jest ich wpływ na kondycję medycyny, a tym samym na zdrowie i życie ludzkie. Uzupełnieniem tej części publikacji jest przywołanie głosu Kościoła katolickiego. Uwzględniono wybrane wypowiedzi papieży Jana Pawła II i Franciszka oraz fragmenty *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Można by pewnie przytoczyć zdecydowanie większą ilość tekstów, jednak niewielki rozmiar publikacji uzasadnia dokonanie takiej redukcji.

Druga część książki, poświęcona zagadnieniom prawnym, została opracowana przez Michała Józwiaka. Otwiera ją rys historyczny działalności organizacji, których celem jest ochrona zwierząt. Przy tej okazji autor stara się wskazać na najważniejsze ich sukcesy. Po tym następuje wyjaśnienie głównych pojęć związanych z prawną ochroną zwierząt. Należy to uznać za zabieg ze wszech miar słuszny, gdyż nie każdy czytelnik posiada choćby minimalną znajomość kwestii prawnych. Wyjaśnione zostają między innymi pojęcia: stres psychogeny, stres somatyczny, dobrostan zwierząt, zwierzę doświadczalne oraz zwierzę laboratoryjne. Omówiona zostaje także fundamentalna zasada etyczna prowadzenia badań naukowych, czyli zasada 3R oraz jej elementy składowe: *refinement* (udoskonalenie), *reducing* (zmniejszenie) i *replacement* (zastąpienie). W kontekście pierwszego z nich autor niepotrzebnie posługuje się terminami „oczyszczenie”, „rafinacja”, skoro Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych oraz dostępne opracowania polskojęzyczne jednoznacznie wskazują na pojęcie „zastąpienie”.

Cennym walorem jest także syntetyczne omówienie istotnych aktów prawa zarówno międzynarodowego, jak i krajowego. Publikacja przedstawia najważniejsze założenia dwudziestu dokumentów regulujących między innymi ochronę zagrożonych gatunków, zasady hodowli i uboju zwierząt, organizację polowań i prowadzenie badań naukowych na zwierzętach. Dzięki temu czytelnik nabywa elementarną znajomość tej gałęzi prawa.

Dopełnieniem tych analiz jest przedstawienie współczesnej działalności niektórych organizacji prozwierzęcych. Wybrane zostały towarzystwa o największym zasięgu,

które działają na rzecz zwierząt bezdomnych, gospodarskich, futerkowych, laboratoryjnych oraz wykorzystywanych dla celów rozrywkowych. Dobrze stało się, że nie pominięto choćby krótkiej analizy niezbyt dobrze znanego w Polsce problemu ekoterroryzmu, który rocznie powoduje straty rzędu kilkudziesięciu miliardów dolarów, a którego ofiarą padają także niekiedy same zwierzęta.

Zwieńczeniem rozważań prawnych jest próba odpowiedzi na pytanie, czy istnieją prawa zwierząt. Autor słusznie dystansuje się od postanowień Światowej Deklaracji Praw Zwierząt, która mówi o reprezentacji interesów zwierząt na szczeblu rządowym, odnosi do nich kategorię godności, czy wreszcie domaga się, aby prawa zwierząt były upowszechniane na równi z prawami człowieka. Z drugiej strony docenia jednak upominanie się o szacunek i troskę wobec zwierząt. Przyjęte zostaje także poprawne założenie, że rośliny i zwierzęta powinny być objęte ochroną prawną, co nie jest równoznaczne z nadaniem im statusu podmiotu prawa. Nie są one bowiem zdolne do działań specyficznie ludzkich, takich jak używanie rozumu czy dokonywanie wolnych wyborów. Szkoda, że w tym miejscu zabrakło odwołania do koncepcji praw zwierząt w ujęciu analogicznym (Józef Wróbel, Stratford Caldecott), która w sposób interesujący rozpatruje zagadnienie obowiązków człowieka wobec zwierząt, pozostając w zgodzie z integralną wizją człowieka i świata.

Publikację książki, poświęconej tak ważnym i interesującym zagadnieniom, należy przyjąć z zadowoleniem. Na polskim rynku wciąż jest zauważalny ich niedostatek. Niewątpliwym atutem analizowanego opracowania jest jego interdyscyplinarność. Autorzy w sposób dojrzały wykorzystują dane dostarczone przez nauki medyczne, weterynaryjne i biologiczne, łącząc je harmonijnie z refleksją etyczną, prawną i teologiczną. W tym niełatwym zadaniu wykazują się niezwykle kompetencją. Waleń publikacji nie umniejszają pewne braki wskazane w niniejszej recenzji.

Książkę należałoby polecić nie tylko osobom, których naukowe zainteresowania koncentrują się wokół kwestii relacji człowieka wobec zwierząt czy etyki badań naukowych. Niewielki rozmiar publikacji nie pozwolił bowiem na wystarczające pogłębienie niektórych zagadnień. Opracowanie będzie z pewnością przydatne wszystkim, którzy śledzą aktualną debatę społeczną. Poprzez przystępne przybliżenie danych naukowych i przepisów prawnych obala bowiem narosłe mity i pozwala na poznanie rzeczywistości oraz ukształtowanie własnego poglądu na analizowane kwestie. Dostarcza także argumentacji dla prowadzenia ewentualnych dyskusji i uzasadniania własnej wizji, zgodnie z tytułem serii stanowiąc swego rodzaju ABC tej problematyki.